

סדרת ניירות מדיניות

מגמות בדפוסי התעסוקה וההכנסה בקרב קשישים בישראל

איל קמחי וקיריל שרברמן

נייר מדיניות מס' 2013.07

EMPLOYMENT AND INCOME TRENDS AMONG OLDER ISRAELIS

Ayal Kimhi and Kyrill Shraberman

Policy Paper No. 2013.07

* * *

הדעות המובאות להלן הן של המחברים ואינן בהכרח משקפות את דעות מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מותר לצטט קטעי טקסט קצרים – שאינם עולים על שתי פסקאות – ללא הסכמה מפורשת, ובלבד שיינתן אזכור מלא למקור הציטוט.

מגמות בדפוסי התעסוקה וההכנסה של קשישים בישראל

איל קמחי וקיריל שרברמן*

תקציר

תחזיות דמוגרפיות מצביעות על גידול חד בשיעור הקשישים במדינת ישראל בשנים הקרובות, ולא ברור באיזו מידה מערכת הביטחון החברתי והמערכת הפנסיונית ערוכות להתמודד עם שינוי זה. פרק זה בוחן את השינויים בדפוסי התעסוקה ובמצב הכלכלי של הקשישים בעשור הראשון של האלף הנוכחי. נמצא כי שיעורי התעסוקה של גילאי 64–55 עלו במשך העשור, בעיקר בקרב העולים החדשים. גם שיעורי התעסוקה בקרב גילאי 74–65 עלו. ההכנסה לנפש של משקי בית שבראשם עומד קשיש גדלה משמעותית במשך העשור, בעיקר עקב גידול בהכנסה מעבודה, מהון ומפנסיות. ניתוח כמותי מעלה כי פערי ההכנסה לרעת הערבים, העולים החדשים ותושבי הפריפריה גדלו בקרב הקשישים, ואילו פערי ההכנסה לרעת נשים הצטמצמו. נוסף לכך, חל גידול בתמורה להשכלה, כך שהמשכילים פחות נשארו גם הם מאחור. בסך הכל, התוצאות מעידות שהגידול בשיעור הקשישים באוכלוסייה אינו מנבא בהכרח גידול צפוי של המצוקה הכלכלית בקרבם או הגדלה של העומס על שירותי הרווחה. עם זאת, מתבקשת הגמשה של תנאי הפרישה מהעבודה כדי ללכת לקראת אלה הרוצים ומסוגלים להמשיך לעבוד גם לאחר גיל הפרישה הרשמי. כמו כן, הקבוצות החלשות בקרב הקשישים ראויות לרשת ביטחון משופרת, כדי לאפשר להן קיום בכבוד.

* פרופ' איל קמחי, האוניברסיטה העברית ומרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל; קיריל שרברמן, חוקר במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

שנת 2010 הייתה נקודת מפנה דמוגרפית בכל הקשור לאוכלוסיית הקשישים בישראל. עד שנה זו היה יחס התלות של הקשישים (מספר בני 65 ויותר יחסית לבני 64–15) יציב יחסית, ונותר ברמה של פחות מ-160 קשישים לאלף איש בגילי העבודה. משנת 2011 החל יחס זה לעלות, והוא צפוי להמשיך לעלות באופן רציף ולהגיע לכדי 233 קשישים לאלף בשנת 2030 (בן משה, 2011). היות שהגורם העיקרי לשינוי הוא העלייה בתוחלת החיים, השאלה המונחת לפני קובעי המדיניות היא האם יש מקום לדאגה בעניין יכולתם של הקשישים לקיים את עצמם ברמת חיים מתקבלת על הדעת לאורך תקופה ארוכה מכפי שכנראה נצפתה מראש, ובעניין האיתנות הכלכלית של המוסד לביטוח לאומי וקרנות הפנסיה, שאמורים לסייע לקשישים לקיים את עצמם.

בעולם אידיאלי אנשים היו חוסכים בשנות עבודתם באפיקים שונים כדי להתקיים מחסכונויות אלו לאחר פרישתם מהעבודה, ופורשים כאשר חסכונויותיהם מגיעים לרמה מספקת. המצב במציאות שונה במידה רבה. רבים אינם חוסכים לשנות הפרישה, אם מתוך חוסר מודעות או עקב הכנסות נמוכות מדי. לצורך כך הממשלה מתערבת בנושא באמצעות קצבת זקנה, הבטחת הכנסה וקצבאות אחרות של הביטוח הלאומי, ובשנים האחרונות גם באמצעות החלת חובת הפרשה לקרן פנסיה. הממשלה גם קובעת את גיל הפרישה כך שיאפשר את קיום ההתחייבויות של המוסד לביטוח לאומי ושל קרנות הפנסיה. אולם בפועל אין במדיניות זו כדי להבטיח את רווחתם של הפורשים באופן מלא. קצבת הזקנה נמוכה למדי, וחובת ההפרשה לקרן פנסיה אינה נאכפת במלואה ומכל מקום הונהגה רק לאחרונה, ולכן עדיין לא מיצתה את השפעתה. כתוצאה מכך רבים האנשים החווים ירידה משמעותית ברמת החיים לאחר פרישתם.

יש סיבות נוספות לירידה ברמת החיים של הפורשים. העלייה בתוחלת החיים לא נצפתה במלואה, לא על ידי קרנות הפנסיה ולא על ידי האנשים עצמם. עקב כך, הקרן שעומדת לזכות החוסכים בעת פרישתם צריכה להספיק לתקופה ארוכה יותר מהצפוי. ערך הקרן נפגע גם מהתשוואות הנמוכות עד אפסיות בשוק ההון בשנים האחרונות. העלייה במחירי השירותים הרפואיים מכבידה גם היא על האוכלוסייה, בעיקר על הקשישים (צ'רניחובסקי ואחרים, 2010). התגובה לגורמים אלו צריכה להיות דחיית הפרישה לגיל מאוחר יותר. נוסף לכך, בשל העלייה בתוחלת החיים והשיפור במצב הבריאותי של הקשישים, אנשים רוצים להמשיך לעבוד אחרי גיל הפרישה, גם אם מצבם הכלכלי אינו מחייב זאת. עם זאת, המערכת עצמה, כמו גם תנאי שוק העבודה, מקשים על כך. לגבי רבים מהעובדים גיל הפרישה הוא חובה.

אחרים מושפעים מהתמריצים הכלכליים לפרישה בגיל הפרישה הרשמי. אלה גם אלה יכולים לחפש עבודה אחרת לאחר פרישתם, אך גם כאן הם נתקלים במכשולים. ראשית, הם עלולים לאבד חלק מזכויותיהם. שנית, הם נתקלים בשוק עבודה שאינו מעריך את כישוריהם ואת הניסיון שצברו בשנות עבודתם ומעדיף צעירים על פניהם. ואם צלחו את המכשולים האלה, הם מגלים שהשכר המוצע להם נמוך בהרבה מזה שהיו מורגלים בו.

נושא הפרישה מהעבודה ורמת החיים של הפורשים אינו ייחודי לישראל, וזכה לתשומת לב לא מעטה בספרות הכלכלית. Gruber and Wise (1998) הראו שהשינוי הדמוגרפי, שהביא לגידול במשקל הקשישים באוכלוסייה, נצפה במדינות מפותחות רבות מוקדם יותר מאשר בישראל. במקביל נצפתה במדינות רבות ירידה בתעסוקת הקשישים, בין היתר כתוצאה ממדיניות רווחה נדיבה. לדוגמה, בצרפת ירד שיעור התעסוקה של גילאי 64–60 מכ-70 אחוז בשנת 1962 לפחות מ-20 אחוז בשנת 1996. עם זאת, Gustman and Steinmeier (2009) מצאו כי בין 1992 ל-2004 שיעור התעסוקה של הגברים הקשישים בארצות הברית דווקא עלה, בין היתר עקב שינויים בתמריצים של מערכת הרווחה החברתית. Goda et al. (2011) גילו כי אמריקאים דיווחו על גילי פרישה מאוחרים יותר ב-2008 יחסית ל-2006, וכי השפל בשוק ההון הוא אחד הגורמים, אם כי לא בהכרח העיקרי, לשינוי זה. Helppie (2011) מצאה כי השפל בשוק ההון גרם לעלייה בגילי הפרישה המתוכננים בארצות הברית, והשפעה זו התחזקה עקב החששות מכך שהתשואות בשוק ההון ימשיכו להיות נמוכות. Stone and Rainville (2012) דיווחו כי הציפייה לפרישה מאוחרת יותר נמצאה גם במדיניות מערביות אחרות, יותר עקב אי הוודאות בשוק העבודה מאשר עקב המשבר בשוק ההון. אמנם שוק ההון בישראל לא נפגע במידה רבה מהמיתון העולמי, אולם סביר להניח שאי הוודאות והחששות לעתיד התגברו, והדבר עשוי להמריץ עובדים לדחות את פרישתם המתוכננת. עם זאת, Benitez-Silva et al. (2006) מצאו כי אי ודאות לגבי תנאי פנסיה עתידיים דווקא הגדילה את הנטייה לפרישה מוקדמת בארצות הברית. Gustman and Steinmeier (2000) גילו כי רבים מאלה שפורשים מעבודתם הקבועה בוחרים להמשיך לעבוד במשרה חלקית או בעבודה הדורשת פחות אחריות או מאמץ.

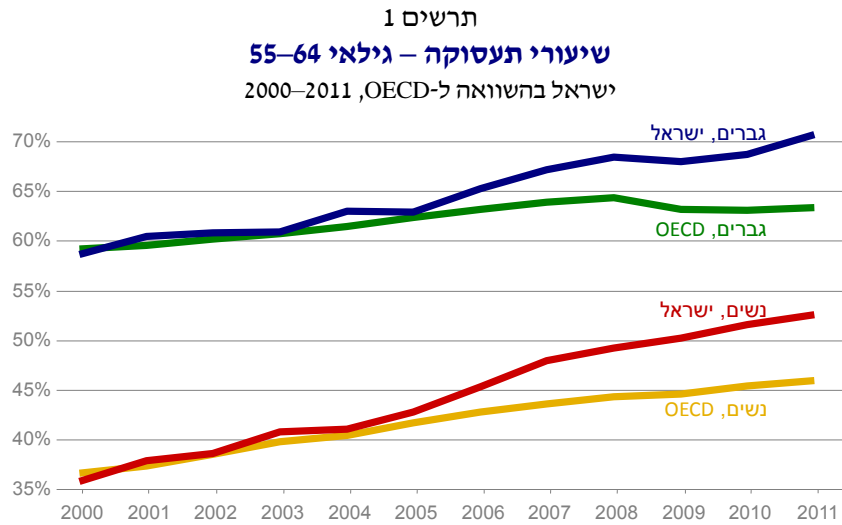
בפרק זה ייבחנו השינויים בשיעורי התעסוקה של קשישים בישראל בעשור שבין 2001 ל-2011, והשינויים בהכנסה לנפש של משקי בית שבראשם עומד קשיש באותה תקופה. מקורות הנתונים למחקר הם סקרי כוח אדם וסקרי הכנסות של הלשכה

המרכזית לסטטיסטיקה.¹ נוסף לכך, ינותחו הגורמים לשינויים בשיעורי התעסוקה ובהכנסה לנפש.

1. מגמות בשיעורי התעסוקה של קשישים

שיעורי התעסוקה של גברים בגילי העבודה העיקריים (35–54) בישראל נמוכים משמעותית מאשר במדינות ה-OECD, אם כי הפער הצטמצם מעט מאז מחצית העשור הקודם (קמחי, 2011). בקרב הנשים התמונה שונה. שיעור התעסוקה של הנשים הישראליות בגילים אלו היה נמוך מאשר במדינות ה-OECD עד אמצע העשור הקודם, אך מאז גדל בקצב מהיר יותר וכעת הוא גבוה מהשיעור המקביל ב-OECD. תרשים 1 מראה כי בקרב גברים ונשים בגילי 55–64, שיעורי התעסוקה בישראל היו במגמת עלייה ודמו לשיעורים במדינות ה-OECD במשך המחצית הראשונה של העשור הקודם. החל מאמצע העשור הקודם שיעורי התעסוקה בישראל גדלו מהר יותר מאשר במדינות ה-OECD, ונוצר פער של יותר מ-6 נקודות אחוז לטובת ישראל – גם בקרב נשים וגם בקרב גברים.

¹ 2001 נבחרה להיות שנת הבסיס עקב שינויים שנעשו במסגרת הדגימה של סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנים שלפני כן.

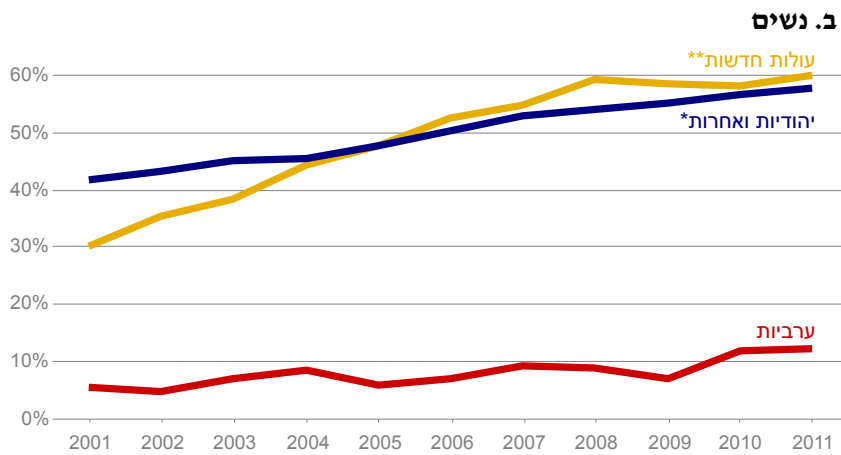
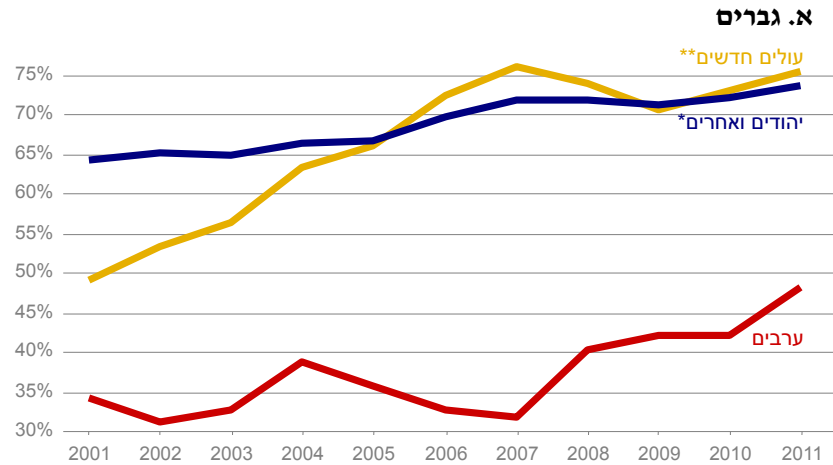

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: OECD

תרשים 2 מראה את שיעורי התעסוקה של אותה קבוצת גיל בחלוקה לפי קבוצות אוכלוסייה. ניתן לראות שבקרב הגברים (תרשים א'), שיעורי התעסוקה של היהודים היו גבוהים משמעותית מאלה של הערבים, אם כי בקרב שתי הקבוצות חל גידול לאורך העשור. במיוחד יש לציין את הגידול המרשים בשיעורי התעסוקה של הערבים החל בשנת 2007. בקרב היהודים ניתן לציין את העולים החדשים כקבוצה יוצאת דופן. בראשית העשור הקודם שיעור התעסוקה של העולים היה נמוך משמעותית מזה של היהודים הוותיקים, אולם הוא גדל בקצב מהיר והחל מאמצע העשור אין הבדלים משמעותיים בין שיעורי התעסוקה של שתי הקבוצות.² מגמות דומות ניתן לראות בשיעורי התעסוקה של נשים בגילי 55–64 (תרשים ב'), אם כי שיעורי התעסוקה שלהן היו נמוכים יחסית לאלה של הגברים. הדבר נכון בעיקר במגזר הערבי, שבו שיעורי התעסוקה של הנשים בגילים אלו הוכפלו אך גם כך נשארו נמוכים יחסית.

² התמקדות בקבוצה מצומצמת יותר – עולים חדשים המתגוררים בפריפריה – מעלה שהם החלו את העשור בשיעורי תעסוקה נמוכים אף יותר מאשר כלל העולים החדשים, אולם הצליחו לסגור את הפער עד שנת 2004.

תרשים 2
שיעורי תעסוקה בגילי 55–64
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2001–2011

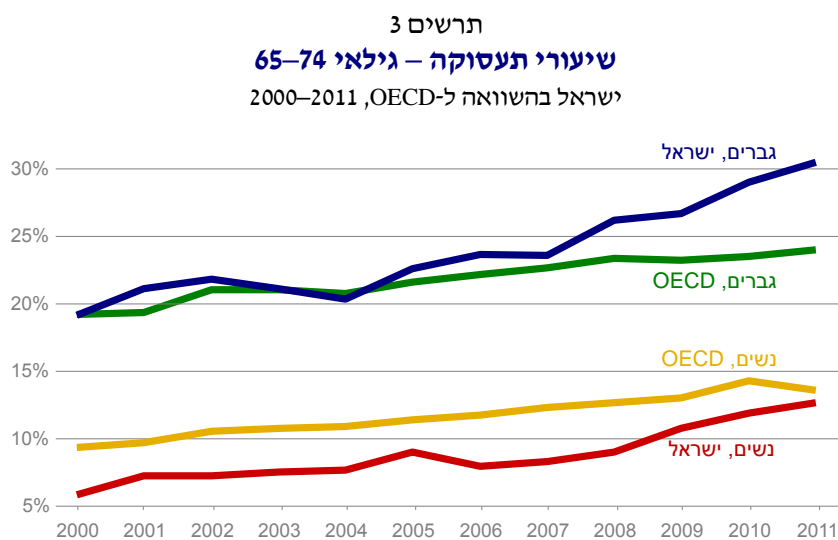

* לרבות מי שמוגדר "אחר" לפי דת.

** עולה חדש מוגדר כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

תרשים 3 מראה כי בקרב בני 65–74, שיעורי התעסוקה של הגברים בישראל היו דומים לאלה של הגברים במדינות ה-OECD עד שנת 2004. החל מאמצע העשור השיעורים בישראל גדלו מהר יותר, כך שבסוף העשור נוצר פער של יותר מחמש נקודות אחוז לטובת ישראל. מגמה זו דומה למגמה שנצפתה בקרב בני 55–64 (תרשים 1 לעיל), אם כי שיעורי התעסוקה של בני 65–74 נמוכים ביותר מ-50 אחוז. ההבדל הוא שהגידול בשיעור התעסוקה של בני 55–64 הואט בשנים האחרונות, בעוד שהגידול בשיעור התעסוקה של בני 65–74 הואץ. לגבי נשים בגילי 65–74 התמונה שונה. אמנם שיעור התעסוקה בקרבן גדל מכ-7 אחוזים בשנת 2001 ליותר מ-12 אחוזים בשנת 2011, אולם שיעורי תעסוקה אלו נותרו נמוכים מן הממוצע של מדינות ה-OECD – אם כי החל משנת 2008 הפער הצטמצם והגיע לנקודת אחוז אחת ב-2011.

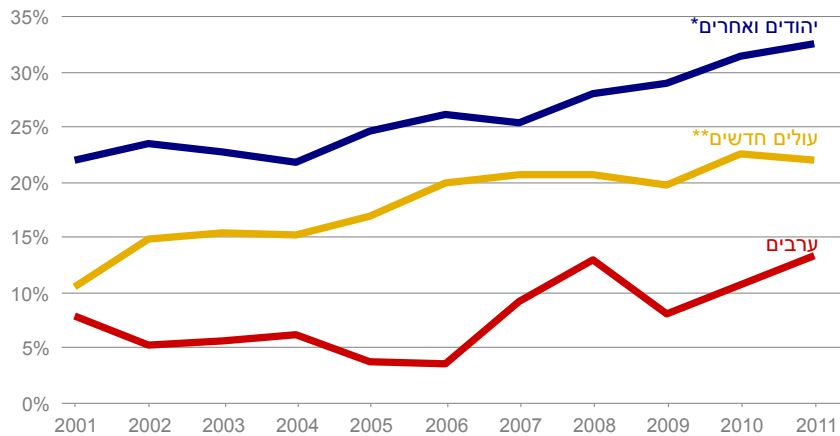
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: OECD

תרשים 4 מציג את שיעורי התעסוקה של בני 65–74 לפי קבוצות אוכלוסייה. בקרב הגברים (תרשים 4א) נמצא כי גם בקבוצת גיל זו שיעור התעסוקה של הערבים נמוך משמעותית מזה של היהודים, והפער אף התרחב במשך המחצית

הראשונה של העשור הקודם. שיעור התעסוקה של העולים החדשים היה נמוך מזה של הישראלים הוותיקים לאורך העשור, וגם במקרה זה הפער לא הצטמצם.³

תרשים א'4
שיעורי תעסוקה של גברים בגילי 65–74
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2001–2011

* לרבות מי שמוגדר "אחר" לפי דת.

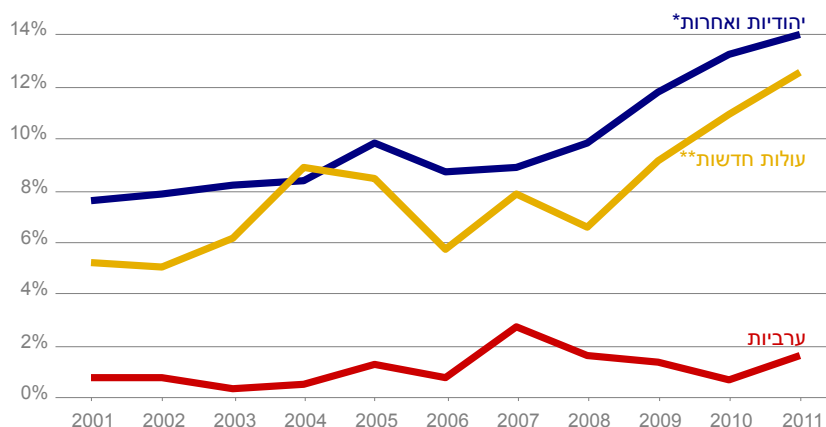
** עולה חדש מוגדר כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

מגמות דומות התגלו גם בקרב נשים בנות 65–74 (תרשים ב'4). במקרה זה שיעור התעסוקה של הנשים היהודיות גדל משמעותית (מפחות מ-8 אחוזים בתחילת העשור ליותר מ-14 אחוז בסופו), ואילו השיעור בקרב הנשים הערביות לא עלה על שתי נקודות אחוז (למעט בשנת 2007). הפער בין שיעור התעסוקה של העולות החדשות לזה של הישראליות הוותיקות בגילים אלו נשאר בעינו.

³ שיעור התעסוקה של העולים המתגוררים בפריפריה היה נמוך מזה של העולים המתגוררים במרכז, בעיקר בשנות המיתון של תחילת העשור הקודם, אולם הפער בין שתי הקבוצות הצטמצם מאוד לאחר מכן.

תרשים 4 ב'
שיעורי תעסוקה של נשים בגילי 65–74
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2001–2011

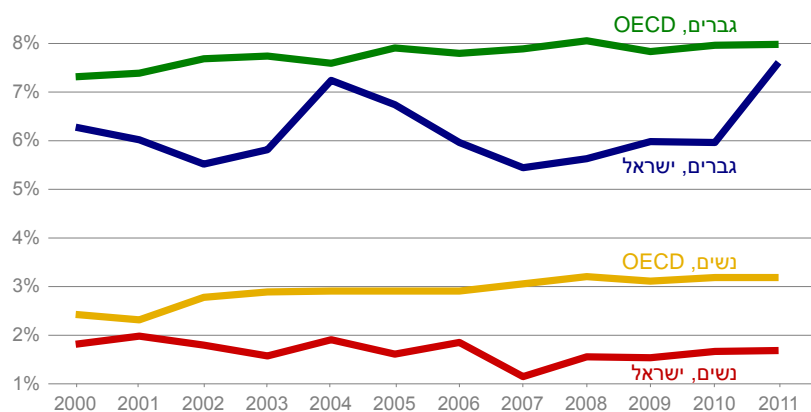
* לרבות מי שמוגדרת "אחר" לפי דת.

** עולה חדשה מוגדרת כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

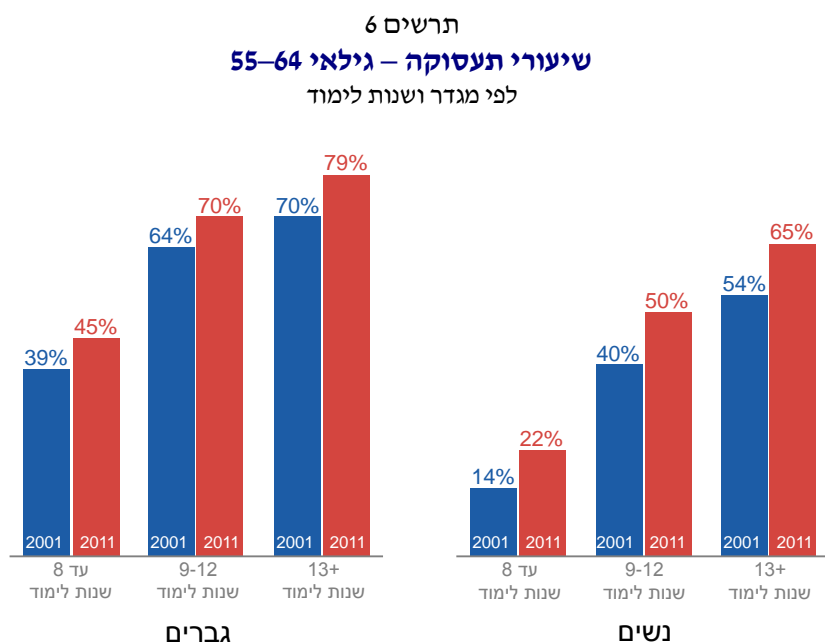
תרשים 5 מציג את מגמות התעסוקה בקרב גילאי 75 ומעלה. בניגוד לקבוצות הגיל הצעירות יותר, בקבוצה זו שיעורי התעסוקה של הישראלים היו נמוכים מאלה של האוכלוסייה המקבילה במדינות ה-OECD לאורך כל העשור. רק בשנת 2011 נרשם זינוק של כמעט שתי נקודות אחוז בשיעור התעסוקה של הגברים. חלוקה לקבוצות אוכלוסייה (נספח א', תרשים נ'1) מעלה כי בקרב גברים בני 75 ומעלה, שיעור התעסוקה של היהודים נע בין 6 ל-8 אחוזים במהלך העשור הקודם, ואילו שיעור התעסוקה של הערבים נע בין 1 ל-3 אחוזים. שיעור התעסוקה של העולים החדשים היה דומה לזה של הערבים, אם כי במקרה שלהם ניכרת מגמת עלייה בשיעור התעסוקה, בעיקר במחצית השנייה של העשור. בקרב הנשים לא נמצאו פערים גדולים בשיעורי התעסוקה בין יהודיות לערביות, והעולות החדשות כמעט לא עבדו.

תרשים 5
שיעורי תעסוקה – גילאי 75 ומעלה
 ישראל בהשוואה ל-OECD, 2000–2011

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: OECD

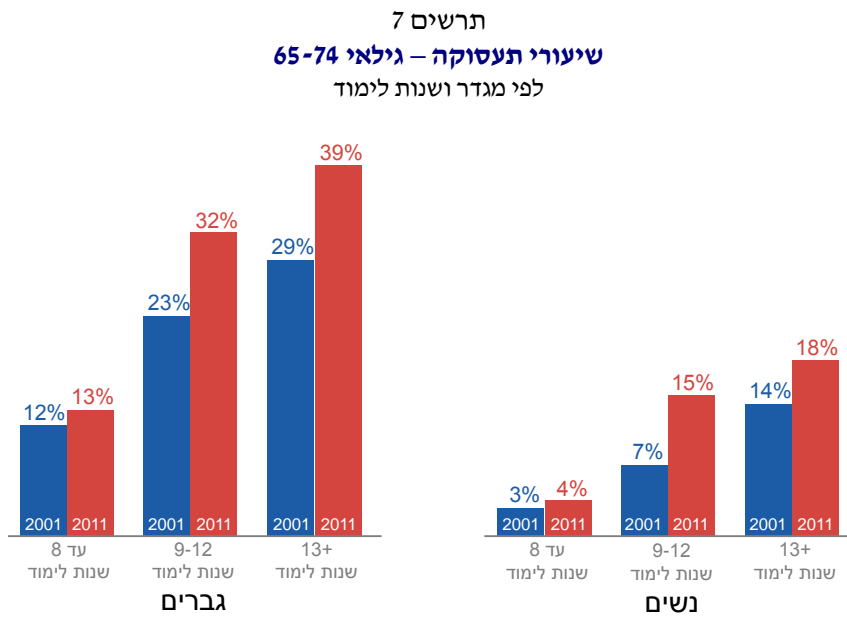
במחקר קודם (קמחי, 2012) נמצא כי הפערים בשיעורי התעסוקה בישראל קשורים במידה רבה בפערי השכלה. ממצא זה חוזר על עצמו גם במקרה הספציפי של הקשישים. תרשים 6 מציג את השינויים בשיעורי התעסוקה של גילאי 64–55 לפי רמת השכלה. פער משמעותי ניכר בין שיעורי התעסוקה של בעלי 12–9 שנות לימוד ובין שיעורי התעסוקה של בעלי עד 8 שנות לימוד, בקרב גברים ונשים כאחד. שיעורי התעסוקה ממשיכים לגדול כאשר עוברים לקבוצה של בעלי 13 שנות לימוד ויותר, אולם בשיעור נמוך יותר, בעיקר במקרה של הגברים. יש לציין כי בין 2001 ל-2011 חל גידול בשיעורי התעסוקה של כל קבוצות ההשכלה.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

תרשים 7 מראה מגמות דומות בשיעורי התעסוקה של גילאי 65–74 לפי רמת השכלה. ניתן לראות כי החשיבות של ההשכלה לתעסוקה גדולה אף יותר בקרב קבוצת גיל זו. ממצא בולט הוא שבקרב נשים שיעורי התעסוקה של בעלות עד 8 שנות לימוד גדלו אך במעט, ולעומת זאת שיעור התעסוקה של בעלות 9–12 שנות לימוד יותר מהוכפל בין 2001 ל-2011.⁴

⁴ היות ששיעורי התעסוקה של בני 75 ומעלה היו זעומים, אין תועלת בחלוקה שלהם לפי קבוצות השכלה. גם הפרדה בין יהודים וערבים אינה אפשרית עקב מספר תצפיות נמוך של ערבים בגילים המתאימים, בעיקר בקבוצות ההשכלה הגבוהות.

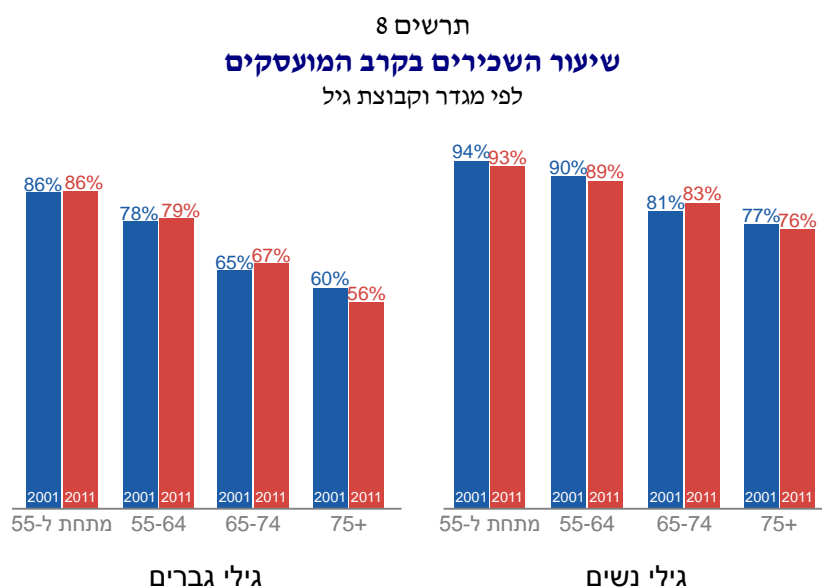

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

כדי להעריך את החשיבות היחסית של מאפיינים שונים (מגדר, גיל, שנות לימוד, לאום, מגורים בפריפריה ועלייה לעומת לידה בישראל) לגידול בשיעור התעסוקה של קשישים, נעשה שימוש בהליך סטטיסטי המאפשר להפריד בין ההשפעות היחסיות של כל אחד מהמאפיינים על שיעור התעסוקה (מתואר בפירוט בנספח ב'). הנתונים ששימשו להליך נלקחו מסקרי כוח אדם ל-2001 ו-2010, ונמצא כי שיעור התעסוקה של גילאי 65 ומעלה גדל מ-9.8 ל-12 אחוז בין שנים אלו. ההשפעה הבולטת ביותר על התעסוקה היא של שנות הלימוד: גידול של שנת לימוד אחת בממוצע הביא לגידול של נקודת אחוז אחת בשיעור התעסוקה.⁵ הגידול בשיעור התעסוקה של עולים חדשים תרם קצת פחות מנקודת אחוז אחת לסך הגידול בשיעור זה. שני גורמים אלו מסבירים כ-80 אחוז מסך הגידול בשיעור התעסוקה.

⁵ גם ליביס (2013) מצא שהשכלה משפיעה משמעותית על סיכויי הקשישים להיות מועסקים.

תרשים 8 בוחן את ההבדלים בשיעור השכירים בקרב המועסקים. לא נמצא שינוי משמעותי בשיעור השכירים לאורך זמן, אולם ניתן לראות כי שיעורם באוכלוסייה יורד עם הגיל, וירידה זו משמעותית יותר בקרב הגברים. המשמעות היא שהירידה בשיעורי התעסוקה עם הגיל חזקה יותר בקרב שכירים מאשר בקרב עצמאים. במילים אחרות, עצמאים נוטים להמשיך בתעסוקה גם בגילים מאוחרים יחסית.⁶ תוצאה זו אינה מפתיעה, היות שעצמאים אינם כפופים לתקנות של גיל הפרישה ולהחלטה של המעסיק על המשך עבודתם. נוסף לכך, עצמאים רבים אינם נהנים מצבירה בקרנות פנסיה, ולכן המניע שלהם להמשיך לעבוד חזק יותר. מעניין לציין כי כאשר נבדק שיעור השכירים לפי קבוצות אוכלוסייה, נמצא כי כמעט כל העולים החדשים (שעלו מאז שנות התשעים של המאה הקודמת) הם שכירים, וכי שיעור השכירים בקרבם נשאר קרוב למאה אחוז גם בגילים המאוחרים.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

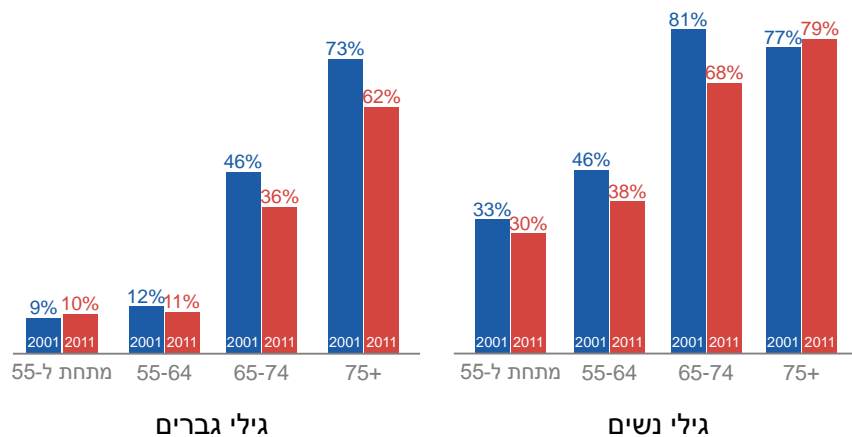
⁶ מובן שקיימת גם אפשרות כי חלק מאלה שהיו שכירים נהפכו לעצמאים לאחר פרישתם מעבודתם הקודמת.

גם גידול בשיעור התעסוקה עדיין אינו מבטיח גידול בהכנסה הממוצעת, שכן יש חשיבות גם להיקף התעסוקה ולאיותה. תרשים 9 מראה כי המגמות בהיקף התעסוקה משלימות את מגמות שיעור התעסוקה. כמעט בכל קבוצות הגיל ניכרת ירידה בשיעור המועסקים במשרה חלקית מתוך סך המועסקים בין 2001 ל-2011. המגמה בולטת במיוחד בקרב גברים בגילי 65 ומעלה ובקרב נשים בגילי 65–74. מכאן, ניתן לשער כי ההכנסה של העובדים בקבוצות גיל אלו גדלה במשך תקופה זו.

תרשים 9

שיעור המועסקים חלקית

כאחוז מתוך כלל המועסקים, לפי מגדר וקבוצת גיל

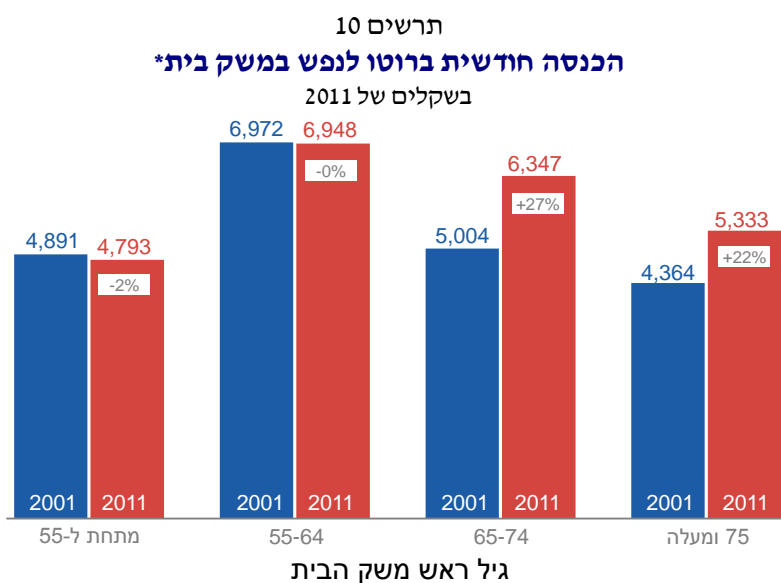
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

לסיכום, נמצא כי שיעורי התעסוקה של גברים ונשים בני 55–64 ושל גברים בני 65–74 בישראל היו גבוהים מאשר במדינות ה-OECD ואף גדלו בקצב מהיר יותר במשך העשור הקודם. שיעורי התעסוקה של נשים בגילאי 65–74 ושל גברים ונשים בני 75 ומעלה היו נמוכים מאשר במדינות ה-OECD. במרבית קבוצות הגיל נמצא פער בשיעור התעסוקה לרעת הערבים, ואילו העולים החדשים סגרו בהדרגה את הפער בינם ובין היהודים הוותיקים. הגידול בשיעורי התעסוקה נמצא בכל קבוצות ההשכלה, אולם שיעורי התעסוקה גבוהים יותר ככל שההשכלה גבוהה יותר, והפערים בין קבוצות ההשכלה גדולים למדי. בחלוקה לשכירים ועצמאים, נמצא

שלעצמאים נטייה גדולה יותר להישאר מועסקים גם בגילים מאוחרים יחסית. במקביל לעלייה בשיעורי התעסוקה של הקשישים לאורך השנים, חל גם גידול בהיקף התעסוקה של המועסקים בקרבם.

2. מגמות בהכנסת משקי בית של קשישים

תרשים 10 מראה כי ההכנסה לנפש של משקי בית שהעומד בראשם היה מתחת לגיל 65 לא גדלה כלל בין 2001 ל-2011, ואף ירדה במקצת.⁷ לעומת זאת, במשקי בית שבהם ראש משק הבית הוא בן 65 ומעלה, ההכנסה לנפש גדלה ביותר מ-20 אחוז. הדבר מעיד על שיפור במצבם היחסי של משקי בית של קשישים בישראל.⁸

* הכנסה ממוצעת לנפש במשקי בית

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

⁷ ראש משק הבית מוגדר כמי שתרומתו להכנסת משק הבית היא הגדולה ביותר.
⁸ כאשר בוחנים את סך הכנסת משק הבית (תרשים נ"2 בנספח א') התוצאות שונות במקצת, אך אין בכך כדי לשנות את המסקנה. כלומר, התוצאות אינן נובעות משינויים יחסיים בגודל הממוצע של משקי הבית של קבוצות הגיל השונות.

נשאלת השאלה האם הגידול בהכנסה לנפש נובע אך ורק מן הגידול בשיעורי התעסוקה של הקשישים. לפחות לגבי בני 75 ומעלה זה לא יכול להיות נכון, היות ששיעורי התעסוקה שלהם לא גדלו משמעותית במשך התקופה (תרשים 5 לעיל). לוח 1 מציג את הגידול בהכנסה לנפש של משקי הבית לפי גיל ראש משק הבית ולפי מקור ההכנסה. ניתן לראות שבמשקי הבית שהעומד בראשם הוא בין הגילים 55 ל-64 חל גידול בהכנסה מעבודה שכירה ומהון. לעומת זאת, ההכנסה מפנסיה ומתשלומי העברה של משקי בית אלו קטנה בין 2001 ל-2011, כך ששך ההכנסה לנפש כמעט לא השתנה. משקי הבית שהעומד בראשם הוא בין הגילים 65 ל-74 נהנו מגידול משמעותי הרבה יותר בהכנסות מעבודה ומהון, וגם הכנסתם מפנסיה גדלה. דווקא מקור ההכנסה העיקרי שלהם, תשלומי העברה, לא גדל במשך התקופה. משקי הבית שהעומד בראשם בן 75 ומעלה נהנו גם הם מהכנסות גבוהות יותר מכל המקורות, כולל מהעברות, שהם מקור ההכנסה העיקרי. בסך הכל ניתן לומר שהגידול בתעסוקה של גילאי 64-55 הביא לגידול בהכנסה מעבודה, אך גידול זה התקזז במלואו עם הירידה בהכנסותיהם מפנסיה ומהעברות. לעומת זאת, קבוצות הגיל המבוגרות יותר נהנו מגידול חד יותר בהכנסה מעבודה ומהון וכן מגידול בהכנסות מפנסיה ומהעברות.

לוח 1. הכנסה חודשית לנפש, לפי מקור הכנסה וגיל ראש משק הבית
2001 ו-2011, בשקלים של 2011

קבוצת גיל	עבודה שכירה	עבודה עצמית	הון	פנסיה	העברות	סה"כ
פחות מ-55						
2001	3,611	528	95	118	539	4,891
2011	3,590	510	114	109	470	4,793
שינוי	-1%	-3%	+21%	-8%	-13%	-2%
55-64						
2001	4,084	834	305	825	925	6,972
2011	4,408	834	341	644	722	6,948
שינוי	+8%	+0%	+12%	-22%	-22%	-0%
65-74						
2001	613	516	248	1,622	2,006	5,004
2011	1,295	673	499	1,905	1,976	6,347
שינוי	+111%	+30%	+101%	+17%	-1%	+27%
75 ומעלה						
2001	92	47	228	1,856	2,141	4,364
2011	169	155	382	2,090	2,537	5,333
שינוי	+83%	+227%	+68%	+13%	+19%	+22%

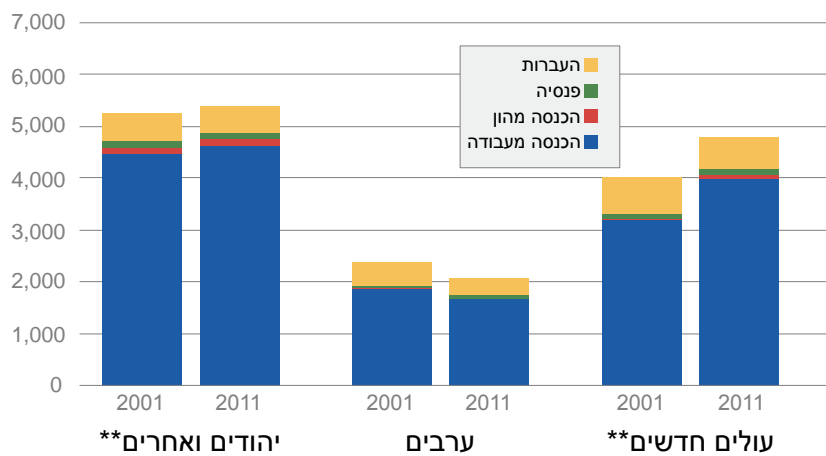
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס, 2001 ו-2011

בממצאים אלו יש שתי נקודות ראויות לציון. האחת היא הגידול בהכנסות משקי הבית של הקשישים מפנסיה. אין ספק כי בעשור הנבדק גדלה מודעות הציבור לחשיבות הביטוח הפנסיוני, בין היתר בגלל חובת ההפרשה לפנסיה שהונהגה בשנים האחרונות. עקב כך ההון הפנסיוני של הציבור גדל לאורך השנים, וההכנסה מפנסיה של הגמלאים גדלה בהתאם. הנקודה השנייה היא הגידול בהעברות הכספיות, שרובן מגיעות מהביטוח הלאומי, אל משקי הבית של הקשישים ביותר (בני 75

ומעלה). גידול זה אחראי כמעט למחצית מסך הגידול בהכנסה לנפש של משקי בית אלו, והם הקבוצה היחידה של משקי בית שנהנתה מגידול משמעותי בהעברות. תרשימים 11 א'–ד' מציגים את השינויים בהכנסה לנפש בחלוקה לפי מקורות הכנסה ולפי קבוצות אוכלוסייה. הדיון יתמקד בהשוואה בין ערבים ובין יהודים ואחרים, וכמו כן יבחן מצבם של העולים החדשים. הפערים בהכנסה לנפש בין יהודים לערבים בולטים במיוחד, והם קיימים בכל קבוצות הגיל. יותר מכך, פערים אלו התרחבו לאורך התקופה הנסקרת. אמנם משקי הבית במגזר הערבי גדולים יותר מאשר במגזר היהודי, אך אין בכך כדי להסביר את הפערים הניכרים בהכנסה לנפש בין שני המגזרים. תרשים נ'3 בנספח א' מראה כי פערים גדולים קיימים גם בסך ההכנסה הממוצעת למשק בית בשני המגזרים.

בקרב משקי בית שגיל העומד בראשם אינו עולה על 54 (תרשים 11א'), ההכנסה לנפש של היהודים היא יותר מכפליים מהכנסת הערבים, ובעוד שבקרב היהודים חלה עלייה בהכנסה לנפש בין 2001 ל-2011, בקרב הערבים חלה ירידה. הפער העיקרי בין המגזרים הוא בהכנסות מעבודה, אולם גם בשאר מקורות ההכנסה יש פער לטובת היהודים.

תרשים 11א'
הכנסה חודשית ממוצעת ברוטו לנפש במשק בית*, ראש משק הבית בגיל 54 ומטה
 בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הכנסה

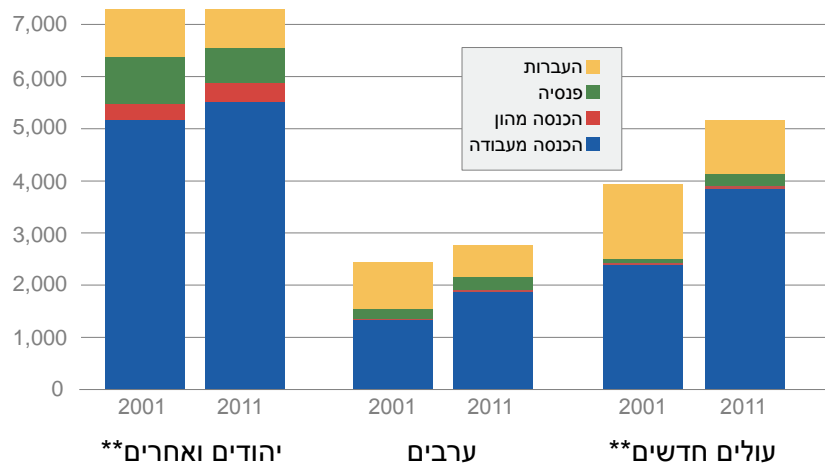
* הכנסה ממוצעת לנפש במשקי בית

** יהודים ואחרים – יהודים ומי שמוגדר "אחר" לפי דת. עולה חדש – מי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

בקרב משקי הבית שעומד בראשם בן 55 עד 64 (תרשים ב'11) הפער בין יהודים לערבים גדול אף יותר, בעיקר מפני שההכנסה לנפש של משקי בית יהודיים בקבוצת הגיל הזו גבוהה משמעותית מההכנסה של קבוצת הגיל הצעירה יותר, ואילו בקרב הערבים אין הבדל גדול בהכנסה לנפש בין שתי קבוצות גיל אלו. עם זאת, ההכנסה לנפש בקרב ערבים גדלה בין 2001 ל-2011 ואילו ההכנסה לנפש של היהודים לא השתנתה כמעט, כך שהפער בין המגזרים הצטמצם במקצת. גם כאן הפערים לטובת היהודים קיימים בכל מקורות ההכנסה, אם כי הפער בהעברות אינו גדול. משקי הבית הערביים בקבוצת גיל זו כמעט אינם נהנים מתשלומי פנסיה, וגם הכנסותיהם מהון מזעריות.

תרשים ב'11
הכנסה חודשית ברוטו לנפש במשק בית*, ראש משק הבית בגיל 55-64
 בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הכנסה

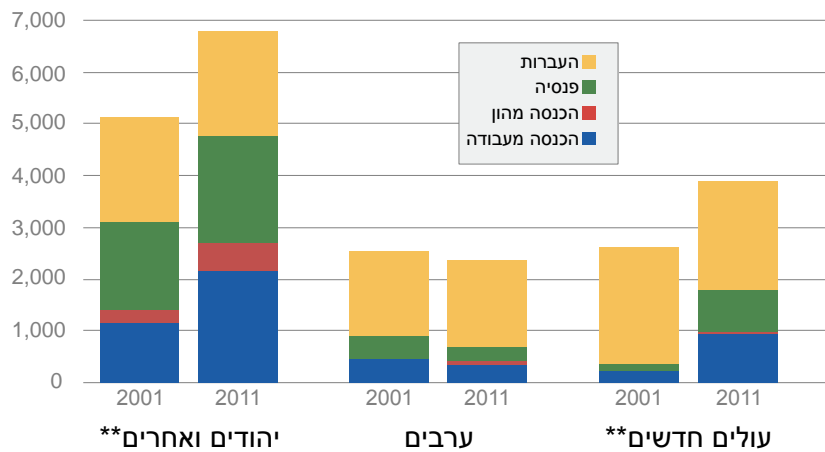
* הכנסה ממוצעת לנפש במשקי בית

** יהודים ואחרים – יהודים ומי שמוגדר "אחר" לפי דת.
 עולה חדש – מי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

התמונה שונה במקצת בקרב משקי הבית שעומד בראשם אדם שגילו בין 65 ל-74 (תרשים 11ג'). בשנת 2001 משקי הבית היהודיים בקבוצת גיל זו נהנו מהכנסה כפולה לנפש ביחס למשקי הבית הערביים. עד 2011 ההכנסה לנפש של משקי הבית היהודיים גדלה משמעותית, בעוד שההכנסה לנפש של משקי הבית הערביים קטנה, כך שהפער בין יהודים לערבים התרחב מאוד והגיע ליותר מ-200 אחוז. גם כאן הפער בהעברות לנפש בין יהודים לערבים אינו גדול, אולם לערבים אין כמעט הכנסות מהון והם נהנים מפנסיה נמוכה מאוד בממוצע.

תרשים 11ג'
הכנסה חודשית ברוטו לנפש במשק בית*, ראש משק הבית בגיל 65–74
 בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הכנסה

* הכנסה ממוצעת לנפש במשקי בית

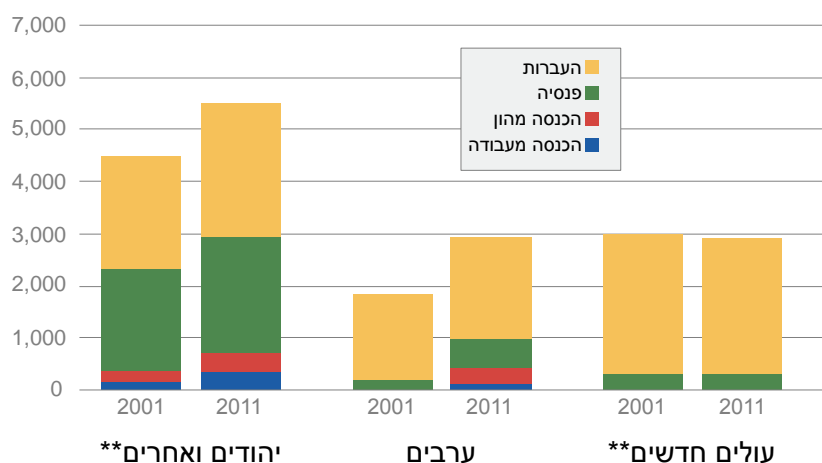
** יהודים ואחרים – יהודים ומי שמוגדר "אחר" לפי דת. עולה חדש – מי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

גם בקרב משקי הבית שעומד בראשם בן 75 ומעלה (תרשים 11ד'), ההכנסה לנפש במגזר היהודי הייתה גדולה יותר מפי שניים מההכנסה לנפש במגזר הערבי.

פער זה הצטמצם במקצת בין 2001 ל-2011, מאחר שההכנסות של היהודים גדלו משמעותית אולם ההכנסות של הערבים גדלו בשיעור גדול אף יותר.

תרשים 11ד'
הכנסה חודשית ברוטו לנפש במשק בית*, ראש משק הבית בגיל 75 ומעלה
 בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הכנסה

* הכנסה ממוצעת לנפש במשקי בית

** יהודים ואחרים – יהודים ומי שמוגדר "אחר" לפי דת. עולה חדש – מי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

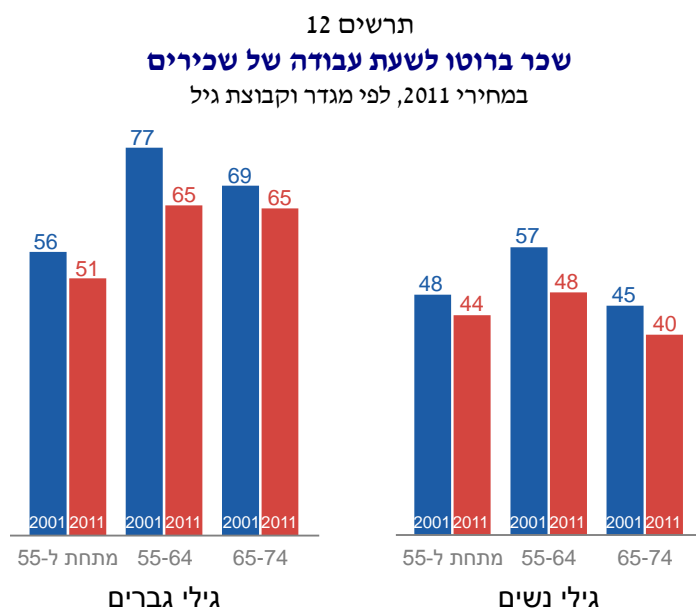
מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

ההכנסה לנפש במשקי בית של עולים חדשים נמוכה מאשר במגזר היהודי בכללותו. לאורך התקופה הנידונה נרשם בהכנסה זו גידול משמעותי, בעיקר הודות לגידול בהכנסה מעבודה, אולם הפער בין העולים לשאר האוכלוסייה הצטמצם בעיקר בשכבות הגיל הצעירות יחסית. במשקי הבית שגיל העומד בראשם אינו עולה על 54, הפער בהכנסה לנפש בין כלל משקי הבית היהודיים ובין העולים החדשים היה גבוה מ-25 אחוז בשנת 2001, אולם עד שנת 2011 חלק הארי של הפער נעלם (תרשים 11א').

בקרב משקי בית שגיל העומד בראשם הוא בין 55 ל-64 (תרשים 11ב') הפער בין ותיקים לעולים גדול בהרבה, אולם גם במקרה זה הוא הצטמצם בין 2001 ל-2011. מגמה דומה נצפית בקרב משקי הבית שגיל העומד בראשם הוא 74–65. כאן הפער בין ותיקים לעולים גדול אף יותר, אך גם הוא הצטמצם לאורך השנים, בעיקר הודות לגידול בהכנסות מפנסיה (תרשים 11ג'). רק בקרב משקי הבית המבוגרים ביותר הפער בין כלל היהודים לעולים לא הצטמצם ואף התרחב בין 2001 ל-2011 (תרשים 11ד'). מצד אחד ההכנסות מעבודה אינן משמעותיות בקבוצת גיל זו, ומצד אחר הגידול בהכנסות מהון ומפנסיה בקרב העולים היה נמוך מאשר בקרב שאר משקי הבית היהודיים. עם זאת, הפער בהכנסה לנפש בין הוותיקים לעולים בקבוצת גיל זו לא היה גדול כמו בקרב משקי הבית המבוגרים פחות, עקב העובדה שחלק ניכר מההכנסות של משקי בית אלו מגיע מתשלומי העברה, שהם שוויוניים יחסית. הגידול בהכנסה מעבודה בקרב מרבית קבוצות האוכלוסייה עשוי לנבוע מהגידול בשיעורי התעסוקה (תרשימים 5–1 לעיל), מהגידול בהיקף המשרה (תרשים 9 לעיל), או מהעלייה בשכר העבודה. תרשים 12 מציג את השכר לשעת עבודה ברוטו של עובדים שכירים לפי מגדר וקבוצת גיל.⁹ בין 2001 ל-2011 ירד שכר העבודה הריאלי לכל קבוצות הגיל והמגדר. הירידה הייתה חריפה יותר בקרב קבוצת הגיל 64–55, שחבריה זוכים לשכר הגבוה ביותר לשעה. עקב כך קטן הפרש השכר בין גילאי 64–55 לגילאי 74–65, ובמקרה של הגברים נעלם כמעט לגמרי. הירידה בשכר הריאלי מדגישה עוד יותר את החשיבות של הגידול בשיעור התעסוקה ובהיקף המשרה של הקשישים לשיפור רמת החיים שלהם.¹⁰

⁹ בתרשים לא נכללה קבוצת הגיל 75 ויותר, היות שמספר השכירים בה קטן מכדי לקבל ממוצעי שכר אמניים.

¹⁰ הממצאים מטעים במקצת, מכיוון ששנת 2001 הייתה שנת שיא מבחינת שכר עבודה עבור גברים ונשים בכל רמות ההשכלה. מחקר קודם (קמחי, 2012) הראה כי בין 1998 ל-2010 שכר העבודה עלה בכ-3 אחוזים במונחים ריאליים.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

בחלוקה לפי מעמד בעבודה של ראש משק הבית (תרשים 13) ניתן לראות שמשקי הבית של הקשישים שיפרו את מצבם היחסי, והדבר נכון גם למשקים שבראשם עומד שכיר וגם לאלה שבראשם עומד עצמאי. ההכנסה לנפש של משקי בית שבראשם עמד שכיר בגיל 65 ומעלה גדלה בין 2001 ל-2011, ואילו ההכנסה לנפש של משקי בית שבראשם עמד שכיר צעיר יותר קטנה בתקופה זו. תופעה זו נובעת מכמה גורמים. ראשית, שכר העבודה של הקשישים אמנם ירד, אך במידה פחותה מאשר שכר העבודה של הצעירים (תרשים 12 לעיל). שנית, שיעור המועסקים חלקית מבין המועסקים הקשישים ירד יחסית למועסקים הצעירים (תרשים 9 לעיל). לבסוף, הנתונים הראו כי שיעור התעסוקה של הקשישים גדל במשך התקופה, אם כי במידה פחותה מאשר של בני 55-64 (תרשימים 1 ו-3 לעיל). מכל אלו משתמע שהגידול בשיעור התעסוקה של הקשישים והגידול בהיקף התעסוקה שלהם גברו על הירידה בשכר העבודה, כך שההכנסה לנפש גדלה גם היא.

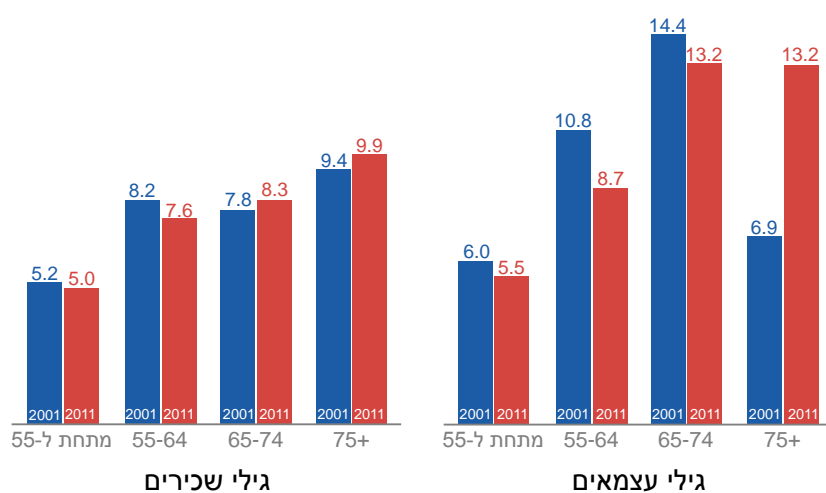

בקרב העצמאים התמונה מעט מורכבת יותר. ההכנסה לנפש במשקי בית שבראשם עומד עצמאי בגיל 55–64 ירדה משמעותית במשך העשור, ואילו במקרה של עצמאים בגיל 65–74 ההכנסה לנפש ירדה בשיעור מתון בהרבה. ההכנסה לנפש של משקי בית שבראשם עמד עצמאי בגיל 75 ומעלה גדלה כמעט כפליים, אולם יש לזכור שזוהי קבוצת אוכלוסייה קטנה יחסית.

תרשים 13

הכנסה חודשית ברוטו לנפש במשק בית*

באלפי שקלים של 2011*, לפי מעמד בעבודה של ראש משק הבית

* הכנסה חודשית ממוצעת לנפש במשק בית.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

תרשים 14 מציג את ההכנסה לנפש לפי רמת ההשכלה של ראש משק הבית. הממצא הבולט ביותר הוא שההכנסה גדלה עם ההשכלה בכל קבוצות הגיל. לדוגמה, בקרב בני 55–64 ההכנסה לנפש של בעלי 13 שנות לימוד ויותר גבוהה בכשני שלישים מזו של בעלי 9–12 שנות לימוד, ופי שלושה מזו של בעלי עד 8 שנות

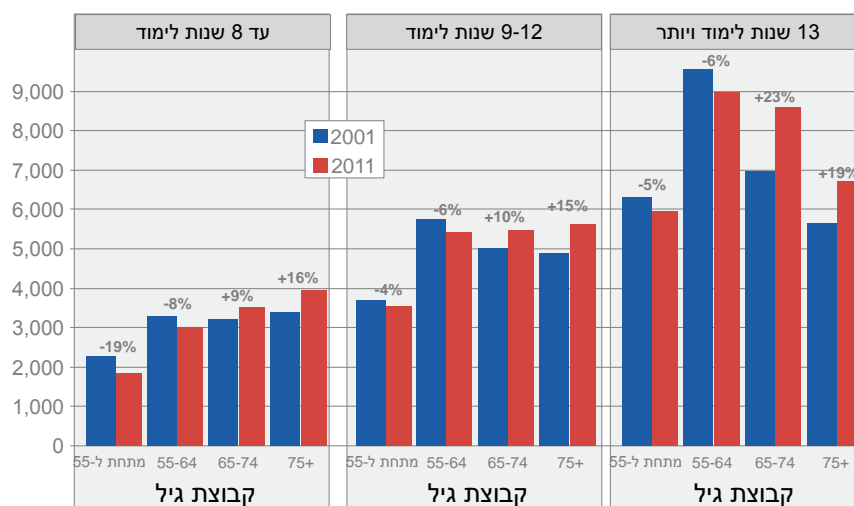
לימוד. הפערים בהכנסה לנפש בין רמות ההשכלה בקרב קבוצות הגיל המבוגרות יותר משמעותיים גם הם, אם כי נמוכים מעט.

ממצא נוסף הוא שההכנסה לנפש גדלה לאורך העשור הקודם בקרב בני 65 ומעלה, ולעומת זאת ירדה בקרב שכבות הגיל הצעירות יותר. תרשים 10 כבר הראה ממצא זה לגבי כלל האוכלוסייה, אולם בחינה של כל קבוצת השכלה בנפרד מראה שהשיפור היחסי במצבם של בני 65 ומעלה משמעותי יותר. בקרב בני גיל זה הגידול המשמעותי ביותר היה בהכנסה לנפש של בעלי השכלה גבוהה, והמשמעות היא שבקבוצת גיל זו גדלו פערי השכר לפי השכלה לאורך העשור האחרון. לבסוף, השוואה בין קבוצות הגיל השונות מעלה כי ההכנסה לנפש אינה יורדת לאחר גיל הפרישה בקרב בעלי השכלה תיכונית או פחות מכך. בקרב בעלי השכלה גבוהה, לעומת זאת, ניכרת ירידה בהכנסה לנפש עם הגיל, אם כי היא הייתה מתונה יותר ב-2011 מאשר בתחילת העשור הקודם.

תרשים 14

הכנסה חודשית ברוטו לנפש במשק בית*

בשקלים של 2011, לפי גיל והשכלה של ראש משק הבית

* הכנסה חודשית ממוצעת לנפש במשק בית.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

כדי לעמוד על החשיבות היחסית של הגורמים השונים לגידול בהכנסה לנפש של משקי הבית שבראשם קשישים, נעשה שימוש באותו הליך סטטיסטי שהוזכר בהקשר של שיעור התעסוקה (ראו נספח ב'). ההליך הוחל על משקי בית שבראשם עומד אדם בגיל 65 ומעלה בשנים 2001 ו-2010. ההכנסה לנפש של אוכלוסייה זו גדלה ב-22 אחוז בין שנים אלו. בדומה למקרה של שיעור התעסוקה, נמצא כי השינוי בממוצעי המאפיינים אחראי רק לחלק קטן מסך הגידול בהכנסה לנפש. גם כאן השינוי הבולט ביותר בין השפעות המאפיינים נבע מהגידול בשנות הלימוד: גידול של פחות משנת לימוד אחת בממוצע הביא לגידול של כמעט ארבעה אחוזים בהכנסה לנפש. נוסף לכך, הגידול בפער ההכנסות בין משכילים יותר למשכילים פחות תרם כ-11 אחוז לגידול בהכנסה לנפש.

המסקנה היא שהגידול בהכנסה לנפש של משקי הבית של הקשישים ניתן להסבר בעיקר על ידי ההשכלה. הגידול במספר שנות הלימוד של משקי בית אלו והגידול בתמורה להשכלה הביאו לגידול של כמעט 16 אחוז בהכנסה לנפש. עם זאת, התוצאות מראות שהגידול בנתח האוכלוסייה של משקי בית שהכנסתם נמוכה יחסית – כולל משקי בית של ערבים ושל עולים חדשים וכאלה שבראשם עומדת אישה – מנע גידול משמעותי יותר בהכנסה לנפש.

3. סיכום התוצאות ומשמעויותיהן

השינויים הדמוגרפיים שמביאים לגידול מתמשך בשיעור הקשישים באוכלוסייה מעלים חשש לגבי יכולתה של החברה לאפשר להם קיום הוגן. עם זאת אותם שינויים דמוגרפיים, ובמיוחד העובדה שמצבם הבריאותי של הקשישים טוב יחסית לעבר, מאפשרים לקשישים להישאר במעגל התעסוקה ולקיים את עצמם. עוד גורם המאפשר לקשישים לעבוד מעבר לגיל הפרישה הוא שתמהיל התעסוקה בשוק העבודה המודרני משתנה, והעבודות הדורשות מאמץ פיזי הולכות ומתמעטות. תהליך הגלובליזציה מחייב את המשקים המערביים להגמיש את תנאי ההעסקה של העובדים, ועקב כך מתאפשר לעובדים המבוגרים להאריך את אופק תעסוקתם. נוסף לכך, הגידול בתוחלת החיים והתשואות הנמוכות בשוק ההון מגדילים את חוסר הוודאות של הקשישים ביכולתם לכלכל את עצמם לאחר פרישתם, לכן הם מעדיפים להמשיך לעבוד.

במחקר זה נמצא כי שיעור התעסוקה של הקשישים בישראל אכן נמצא בסימן עלייה בעשור הראשון של האלף, גם ביחס למדינות ה-OECD וגם ביחס לאוכלוסייה

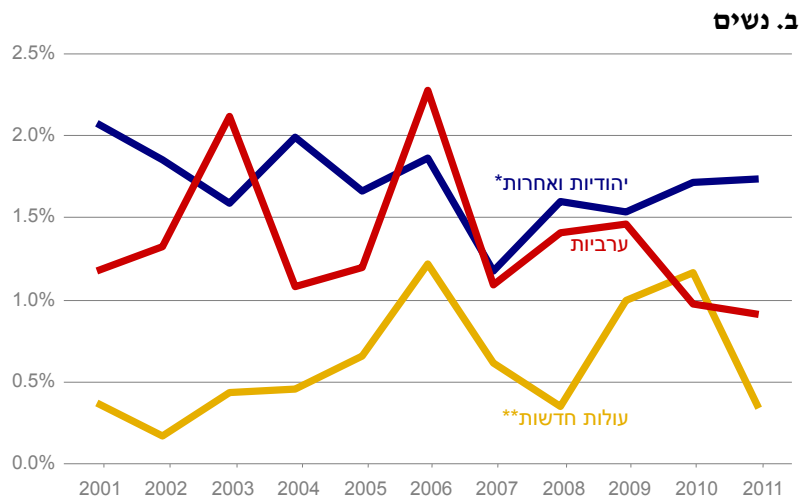
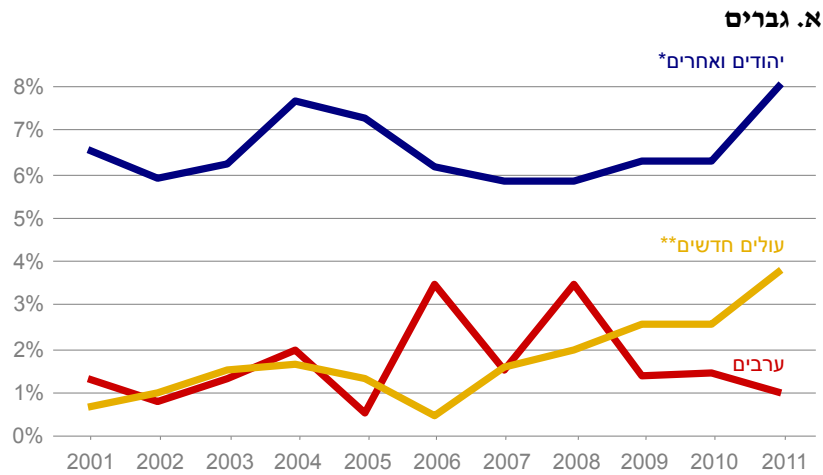
הצעירה יותר. בעיקר ניתן לציין את העלייה בשיעור התעסוקה של העולים החדשים המבוגרים, שמצמצמים את הפער בינם ובין הישראלים הוותיקים. לעומת זאת, האוכלוסייה הערבית נשארת מאחור בכל הקשור לתעסוקת קשישים, והפער בינה ובין האוכלוסייה היהודית הולך ומתרחב.

הגידול בשיעורי התעסוקה של הקשישים בא לידי ביטוי גם בהכנסות משקי הבית שלהם. ההכנסה לנפש במשקי הבית של הקשישים גדלה באופן משמעותי בעשור הראשון של האלף, בעוד שההכנסה לנפש במשקי בית אחרים לא גדלה במונחים ריאליים. ההכנסה מעבודה תרמה משמעותית לעלייה בהכנסה לנפש, אולם משקי הבית של הקשישים נהנו גם מגידול בהכנסות מהון ומפנסיה. גם במקרה זה האוכלוסייה הערבית נשארה מאחור, והפערים בינה ובין האוכלוסייה היהודית, שהיו גדולים מאוד מלכתחילה, המשיכו להתרחב. לעומת זאת, הפער בהכנסה לנפש בין העולים החדשים ובין האוכלוסייה הוותיקה הולך ומצטמצם, מלבד במקרה של קבוצת הגיל המבוגרת ביותר.

אחד הגורמים שתרומתם ניכרת הן בגידול בתעסוקת הקשישים והן בגידול בהכנסותיהם הוא הגידול בהשכלה. היות שבעשורים הבאים צפויה עלייה נוספת בהשכלה של השנתונים שייכנסו לאוכלוסיית הקשישים, יש לצפות שמגמות הגידול בתעסוקה ובהכנסה שלהם יימשכו. אולם אין להסיק מכך בהכרח שלא נדרשת התייחסות של הרשויות לשינויים הדמוגרפיים. יש לדאוג להמשך ההגמשה בתנאי התעסוקה ולהקלות במיסוי שיאפשרו לקשישים להמשיך לעבוד גם לאחר גיל הפרישה הרשמי, כמובן רק אם הם מעוניינים בכך. במקביל יש למצוא פתרונות לאותן קבוצות אוכלוסייה שנשארות מאחור – בעיקר האוכלוסייה הערבית, אך במידה מסוימת גם בעלי ההשכלה הנמוכה. אם עד היום מקובל היה לדבר על שלושה רבדים של מקורות הכנסה לאחר הפרישה – הביטוח הלאומי, קרנות הפנסיה והחיסכון הפרטי – יש להוסיף לכך היום גם רובד רביעי, שחשיבותו הולכת וגדלה, והוא הכנסות מעבודה. אולם עבור אותן קבוצות אוכלוסייה שחסרות את הכלים לנצל את הרובד הרביעי, על המדינה לחזק את הרובד הראשון והשני.

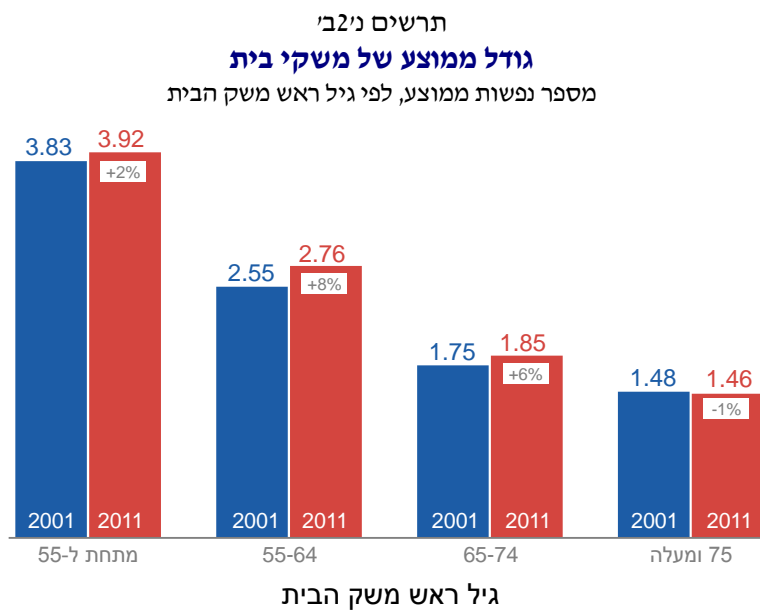
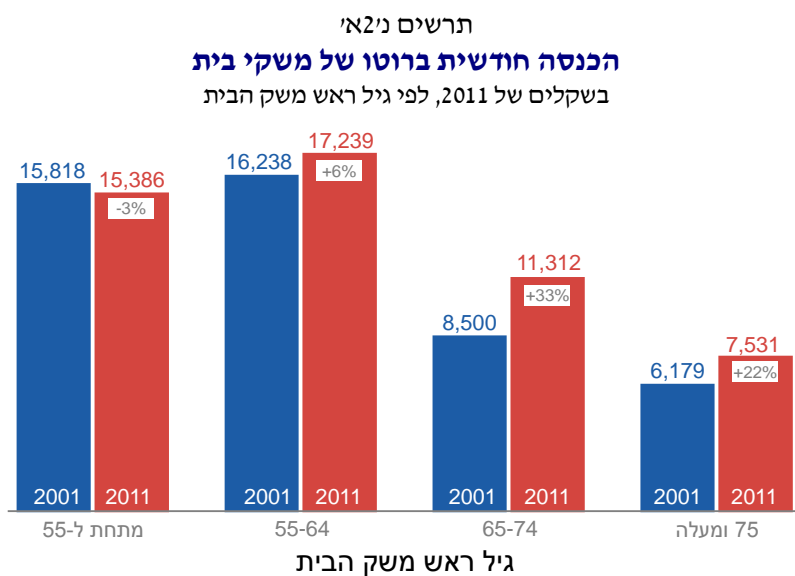
נספח א'

תרשים נ"1
שיעורי תעסוקה – גילאי 75 ומעלה
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2001-2011

* לרבות מי שמוגדר "אחר" לפי דת.
 ** עולה חדש מוגדר כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור: איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

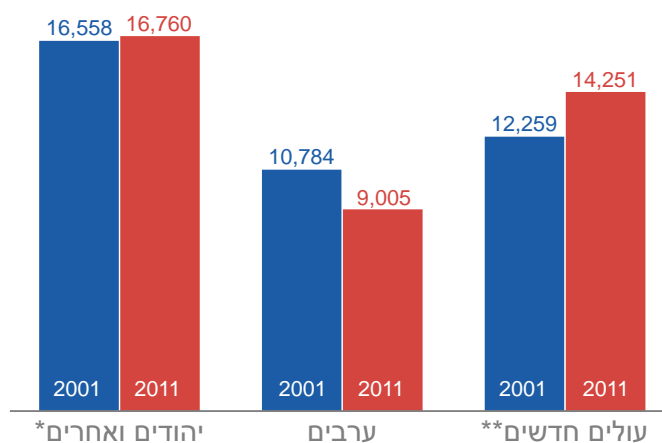
מקור (לשני התרשימים): איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים (לשני התרשימים): סקרי הכנסות של הלמ"ס

תרשים נ"3

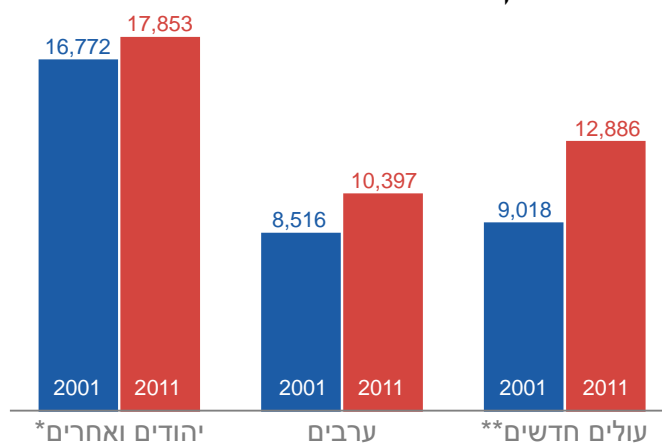
הכנסה חודשית ברוטו למשק בית

בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה

א. ראש משק הבית בגיל 54 ומטה

ב. ראש משק הבית בגיל 55–64

* לרבות מי שמוגדר "אחר" לפי דת.

** עולה חדש מוגדר כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

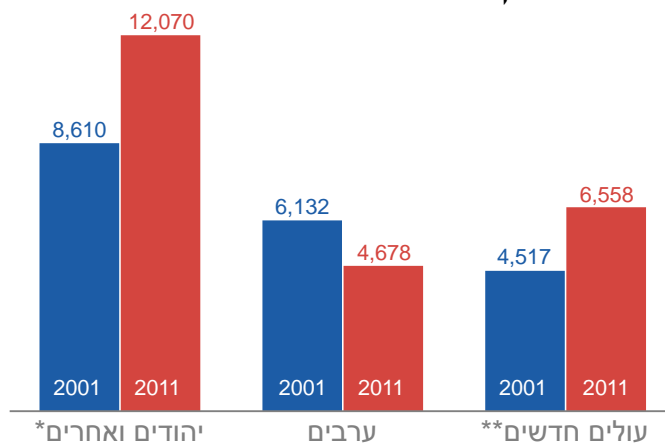
מקור (לשני התרשימים): איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים (לשני התרשימים): סקרי הכנסות של הלמ"ס

תרשים ני"צ (המשך)

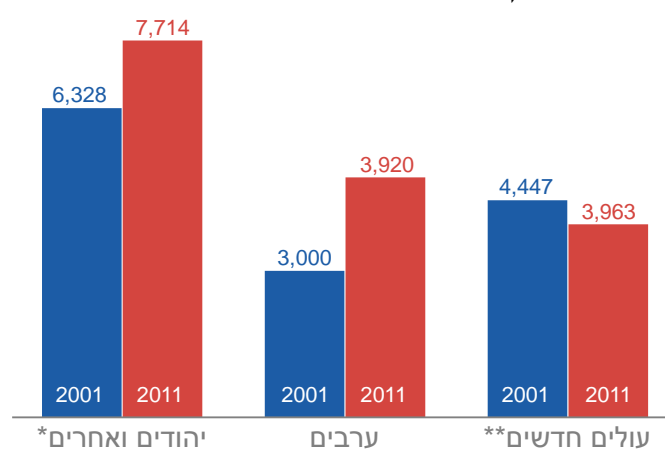
הכנסה חודשית ברוטו למשק בית

בשקלים של 2011, לפי קבוצת אוכלוסייה

ג. ראש משק הבית בגיל 64–75

ד. ראש משק הבית בגיל 75 ומעלה

* לרבות מי שמוגדר "אחר" לפי דת.

** עולה חדש מוגדר כמי שהגיע לארץ בשנת 1990 ואילך.

מקור (לשני התרשימים): איל קמחי וקיריל שרברמן, מרכז טאוב
נתונים (לשני התרשימים): סקרי הכנסות של הלמ"ס

נספח ב': שיטת Blinder-Oaxaca לפילוג שינויים במשתנה על פני זמן

את השיטה פיתחו במקביל Blinder (1973) ו-Oaxaca (1973), אולם בפרק נעשה שימוש בגרסה שונה במקצת, של Daymont and Risani (1984). Y מוגדר כמשתנה תלוי ברגרסיה ליניארית ו- X_j מוגדר כמשתנה מסביר כאשר קיימים J משתנים מסבירים (מאפיינים). $\bar{Y}$ ו- $\bar{X}_j$ הם ממוצעי המדגם של Y ו- X_j בהתאמה. β_j הם מקדמי הרגרסיה שנאמדו, ו- β_0 הוא הקבוע. בכל אחת מן השנים ניתן לרשום את משוואת הרגרסיה הנאמדת בעזרת ממוצעי המדגם באופן הבא:

$$\bar{Y}^{2010} = \sum_{j=0}^J \beta_j^{2010} \bar{X}_j^{2010}; \quad \bar{Y}^{2001} = \sum_{j=0}^J \beta_j^{2001} \bar{X}_j^{2001}$$

קל להראות שניתן לרשום את השינוי הממוצע במשתנה התלוי כסכום של שלושה חלקים:

$$\begin{aligned} \bar{Y}^{2010} - \bar{Y}^{2001} &= \sum_{j=0}^J \beta_j^{2001} (\bar{X}_j^{2010} - \bar{X}_j^{2001}) \\ &+ \sum_{j=0}^J \bar{X}_j^{2001} (\beta_j^{2010} - \beta_j^{2001}) \\ &+ \sum_{j=0}^J (\bar{X}_j^{2010} - \bar{X}_j^{2001}) (\beta_j^{2010} - \beta_j^{2001}) \end{aligned}$$

החלק הראשון הוא התרומה של השינוי בממוצעי המאפיינים בין השנים, כאשר הם מוערכים לפי המקדמים של 2001. משמעותו היא השינוי הממוצע שהיה מתקבל במשתנה התלוי אילו ממוצעי המאפיינים היו משתנים ואילו המקדמים לא היו משתנים. החלק השני הוא התרומה של השינוי במקדמים בין השנים, כאשר הם מוערכים לפי ממוצעי המאפיינים ב-2001. משמעותו היא השינוי הממוצע שהיה מתקבל במשתנה התלוי אילו המקדמים היו משתנים ואילו ממוצעי המאפיינים לא היו משתנים. החלק השלישי הוא שאריתי.

מקורות

- בן משה, אליהו (2011), שינוי במבנה והרכב האוכלוסייה הישראלית לפי מגזר תרבותי-דתי בעשרים השנים הבאות והשלכותיו על שוק העבודה, מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי הכנסות, שנים שונות.
- ליביס, אור (2013), מאפייני תעסוקת מבוגרים ומדיניות שילובם בשוק העבודה, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת בן-גוריון.
- צ'רינחובסקי, דב, גיא נבון ורוני גמזו (2010), גידול ממאיר בהוצאה הפרטית על שירותי הרפואה ובמחיריהם, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- קמחי, איל (2011), "פערי הכנסות בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), דו"ח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2010, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 101–133.
- קמחי, איל (2012), "מגמות בשוק העבודה: פערים בשיעורי התעסוקה ובשכר", בתוך דן בן-דוד (עורך), דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2011–2012, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 107–140.
- Benitez-Silva, Hugo, Debra S. Dwyer, Frank Heiland, and Warren C. Sanderson (2006), *Retirement and Social Security Reform Expectations: A Solution to the New Early Retirement Puzzle*, Working Paper No. 06-05, Department of Economics, SUNY-Stony Brook.
- Blinder, Alan S. (1973), "Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates," *Journal of Human Resources*, 8, No. 4, pp. 436-455.
- Daymont, Thomas N., and Paul J. Risani (1984), "Job Preferences, College Major, and the Gender Gap in Earnings," *Journal of Human Resources*, 19, No. 3, pp. 408-428.
- Goda, Gopi Shah, John B. Shoven, and Sita Nataraj Slavov (2011), "What Explains Changes in Retirement Plans During the Great Recession?" *American Economic Review*, 101, No. 3, pp. 29-34.

- Gruber, Jonathan, and David A. Wise (1998), "Social Security and Retirement: An International Comparison," *American Economic Review*, 88, No. 2, pp.158-163.
- Gustman, Allen L., and Thomas L. Steinmeier (2000), "Retirement Outcomes in the Health and Retirement Study," *Social Security Bulletin*, 64, No. 4, pp. 3-17.
- Gustman, Allen L. and Thomas L. Steinmeier (2009), "How Changes in Social Security Affect Recent Retirement Trends," *Research on Aging*, 31, No. 2, pp. 261-290.
- Helppie McFall, Brooke (2011), "Crash and Wait? The Impact of the Great Recession on the Retirement Plans of Older Americans," *American Economic Review*, 101, No. 3, pp. 40-44.
- Oaxaca, Ronald (1973), "Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets," *International Economic Review*, 14, No. 3, pp. 693-709.
- Stone, Leroy O. and Gerard Rainville (2012), "The Fall in Confidence Among the Pre-Retired," in Leroy O. Stone (ed.), *Key Demographics in Retirement Risk Management*, pp. 35-53.